

## บทที่ 1

### บทนำ

#### ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

มนุษย์ต้องต่อสู้กับภัยอันตรายต่าง ๆ ทั้งจากธรรมชาติและจากตัวมนุษย์เอง มนุษย์จึงมีความจำเป็นจะต้องอยู่รวมกันเป็นกลุ่ม การอยู่รวมกันเป็นกลุ่มก็ย่อมจะหลีกเลี่ยงความขัดแย้งไม่ได้ ดังจะเห็นได้จาก ประวัติศาสตร์ของมนุษยชาติที่ไม่เคยว่างเว้นความขัดแย้ง ไม่ว่าในระดับบุคคลหรือในระดับสังคม เนื่องจากมนุษย์เองมีความแตกต่างอันเป็นผลมาจากพันธุกรรม หรือสภาพแวดล้อมทางสังคม ความแตกต่างเหล่านี้มักเป็นบ่อเกิดของความขัดแย้ง (ชัยวัฒน์ สถาอานันท์, 2539 หน้า 36)

ความขัดแย้งนั้น มิใช่เป็นสิ่งเลวร้ายเสมอไป หากมองความขัดแย้งนั้นให้มีลักษณะที่ซับซ้อน จะเห็นว่าความสัมพันธ์บางด้านอาจจะขัดกัน บางด้านอาจจะร่วมมือกัน จึงอาจกล่าวได้ว่าความสัมพันธ์ในสังคมนั้นตัดสลับกันไปมาทั้งด้านขัดแย้งและประสานกัน ความซับซ้อนดังกล่าว เป็นการผูกเชื่อมสังคมเข้าไว้ด้วยกัน บางครั้งนำไปสู่ความเปลี่ยนแปลง และบางกรณีก็เป็นการ กระตุ้นให้เกิดสิ่งใหม่ ๆ ความขัดแย้งช่วยในการรักษาส่งเสริมยึดเหนี่ยวกันของส่วนต่าง ๆ ในสังคม โดยปกติอาจจำแนกความขัดแย้งเป็น ความขัดแย้งภายนอก หรือความขัดแย้งกันระหว่างกลุ่ม และความขัดแย้งภายใน หรือความขัดแย้งที่เกิดขึ้นภายในกลุ่ม (Lewis Coser อ้างใน ไชยยันต์ รัชชกุล, 2532 หน้า 43-44)

เมื่อมนุษย์พบกับความขัดแย้งมนุษย์มักจะแสดงพฤติกรรมเหล่านี้ออกมา คือ การแข่งขันเอาชนะ การร่วมมือ การประนีประนอม การหลีกเลี่ยงและการยอมให้ (โรมัส และ คิลแมนน์ อ้างใน เสริมศักดิ์ วิชาลาภรณ์, 2540 หน้า 106-107) และกรณีที่มีบุคคลที่สามเข้ามาเกี่ยวข้องหรือแทรกแซงกับความขัดแย้ง จะมีวิธีการแทรกแซงแบบต่าง ๆ เช่น การเป็นปากเป็นเสียงแทน การวินิจฉัยตามข้อกฎหมาย การตัดสินโดยอนุญาโตตุลาการ การไกล่เกลี่ยข้อขัดแย้งด้วยกำลังหรือผู้มีอำนาจหรืออิทธิพล และการไกล่เกลี่ยโดยอาศัยความเข้าใจและไว้วางใจกัน (จอห์น แมคคอนเนล, 2538, หน้า(22)-(25))

ในรอบทศวรรษที่ผ่านมา ปัญหาความขัดแย้งกำลังกลายเป็นปัญหาที่ทวีความรุนแรงขึ้นในหลายพื้นที่ ไม่ว่าจะเป็นความขัดแย้งในชุมชน ความขัดแย้งระหว่างชุมชน ความขัดแย้งระหว่างชุมชนกับนายทุนอิทธิพล หรือความขัดแย้งระหว่างชุมชนกับรัฐ

โดยปกติแล้ว ชุมชนหรือสังคมที่ดำรงมาช้านาน จะมีภูมิปัญญาเป็นของตนเอง ซึ่งสะสมขึ้นมาจากประสบการณ์ การเรียนรู้ ที่เชื่อมโยงระหว่างชีวิต สังคมและสิ่งแวดล้อมอย่างเป็นบูรณาการ มีการถ่ายทอดสืบต่อกันมาเป็นวิถีชีวิต หรือวัฒนธรรม (ประเวศ วะสี, 2534, หน้า 82-83) เมื่อมีความขัดแย้งเกิดขึ้น ก็มักจะมีวิธีการที่แยบยลในการลดความขัดแย้ง โดยอาศัยภูมิปัญญานวนวิธีคิดแบบ “ผ่อนปรน” และ “ประนีประนอม” สถาบันทางสังคม เช่น พระสงฆ์ ผู้เฒ่าผู้แก่ ที่เป็นที่เคารพนับถือในหมู่บ้าน หรือผู้อาวุโสที่เป็นที่นับหน้าถือตา ต่างก็มีบทบาทที่จะลดความขัดแย้งด้วยวิธีการต่าง ๆ (ชยันต์ วรรณะภูติ, 2537 หน้า ก)

ในภาคอีสานจะมีระบบที่เรียกว่า “ระบบหัวหมวด” หรือ “พ่อแก่ประจำบ้าน” “พ่อแก่ประจำวัด” เมื่อมีกรณีพิพาทในเรื่องการแบ่งที่ดินระหว่างวงญาติหรือต่างวงญาติ ระบบเหล่านี้จะสามารถตัดสินหรือไกล่เกลี่ยให้ได้ (บำรุง คะโยธา, 2529, หน้า 387) ในชุมชนกะเหรี่ยงมีสำนึกประการหนึ่งกับสิ่งสูงสุดเหนือธรรมชาติ คือ “ตาที่ตาเต้าะ” ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับตาที่ตาเต้าะเป็นความสัมพันธ์ด้านบวก ให้ความคุ้มครองและเป็นที่พักพิงให้กับคนปฏิบัติ ตาที่ตาเต้าะ เป็นผู้ทรงความยุติธรรม ให้ความเป็นธรรมต่อคนดีและลงโทษผู้ทำผิด เมื่อเกิดปัญหาขึ้นมาในหมู่บ้าน ไม่ว่าจะเป็นปัญหาพิพาทหรือขัดแย้งกัน และไม่รู้จะตัดสินกันอย่างไร จะให้ตาที่ตาเต้าะเป็นผู้ตัดสิน ชาวกระเหรี่ยงจะเชื่อมั่นว่าตาที่ตาเต้าะจะรู้ดีว่าใครผิดใครถูก พิธีกรรมที่ทำเพื่อตาที่ตาเต้าะ เป็นพิธีกรรมที่ทำเมื่อเกิดเรื่องแตกหักอย่างรุนแรงในหมู่บ้าน หรือมีการกล่าวหาอย่างรุนแรง จะมีพิธีบนบานหรือทำสัญญาต่อตาที่ตาเต้าะ พิธีนี้จะศักดิ์สิทธิ์มาก ในกรณีที่ไม่สามารถแก้ไขปัญหาหรือความขัดแย้งที่เกิดขึ้นด้วยวิธีการต่าง ๆ ได้ การทำพิธีต่อตาที่ตาเต้าะ จะเป็นสิ่งที่สุดท้ายของชาวกระเหรี่ยง (กาญจนา แก้วเทพ, 2530, หน้า 29-30)

หมู่บ้านที่มีลักษณะสังคมแบบพึ่งตนเองและนับถือผี จะมีปทัสถานของสังคมที่กำหนดว่าพฤติกรรมใด ควรปฏิบัติและไม่ควรปฏิบัติ หากมีการกระทำผิดเกิดขึ้น ผู้นำหมู่บ้านและผู้อาวุโสของหมู่บ้านจะเป็นผู้ร่วมพิจารณาดำเนินเรื่องต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในหมู่บ้าน และจะเป็นผู้ควบคุมสมาชิกให้ประพฤติตนอยู่ในกรอบแห่งปทัสถานนั้นๆ ด้วย (สุริย์พร เสมอวงศ์, 2530) Michel Moreman (อ้างใน กฤษณะ พินิจ, 2539, หน้า 26) กล่าวว่า ผู้อาวุโสซึ่งเป็นที่

นับถือในสังคมหมู่บ้านภาคเหนือ จะมีบทบาทถึงสถาบันในฐานะเป็นผู้ไกลเกลี่ยความขัดแย้งในชุมชนได้เป็นอย่างดี David M. Engel (อ้างใน กฤษณะ พินิจ, 2539, หน้า 27) ได้ยกตัวอย่างผู้ทำหน้าที่ประนอมข้อพิพาท มักได้แก่ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน และบุคคลสำคัญอื่น ๆ ที่มีสถานภาพและมีอำนาจที่จะประนีประนอมข้อพิพาทได้ นอกจากนั้นยังต้องเป็นผู้ได้รับการยอมรับจากคู่กรณีทั้งสองฝ่ายด้วย เหตุที่เป็นเช่นนี้เพราะ ได้รับอิทธิพลส่วนหนึ่งจากวัฒนธรรมทางสังคมของไทย เช่น ระบบอุปถัมภ์ หรือการยอมรับในระบบอาวุโส เป็นต้น

ชุมชนมีความสามารถในการปรับตัวให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมต่าง ๆ ที่เปลี่ยนแปลงไป เช่น ใ้รูปแบบการนำแบบระบบอาวุโสในช่วงของระบบวัฒนธรรมความเชื่อที่ยังเข้มแข็ง แล้วปรับตัวมาเป็นการนำแบบระบบผู้นำที่มีประสิทธิภาพทางเศรษฐกิจในช่วงของการเร่งผลผลิต จนกระทั่งมาเป็นระบบการนำแบบต่อรองผลประโยชน์กับอำนาจรัฐในช่วงหลัง และในช่วงของการก่อตั้งชุมชนรุ่นใหม่ที่มีฐานจากหลายชุมชนมาอยู่ร่วมกัน โครงสร้างอำนาจในชุมชนยังไม่สามารถวางได้ลงตัว ชุมชนจะใช้วิธีการประนีประนอมผลประโยชน์ โดยวางระบบการนำรวมกลุ่มที่มีคนกลางมาเป็นผู้นำและมีกลุ่มผู้แทนกลุ่มต่าง ๆ มาร่วมในกลุ่มการนำด้วย (มงคล ด้านธารินทร์ และคณะ, 2536, หน้า 194-195)

เมื่อชาวบ้านต้องเผชิญกับปัญหาการแย่งชิงทรัพยากรที่ทวีความซับซ้อนและรุนแรงมากขึ้น พบว่าประเพณีท้องถิ่นมีข้อจำกัดในการแก้ปัญหาเกี่ยวกับภายนอกชุมชน แต่ชาวบ้านได้แสดงศักยภาพในการปรับตัวเพื่อแก้ปัญหา โดยคิดค้นแนวทางในการแก้ปัญหาความขัดแย้งที่หลากหลายและได้ผสมผสานวิธีการต่าง ๆ ทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ ทั้งการช่วยตัวเองและการประสานกับองค์กรภายนอก ในช่วงการปรับตัวนี้ได้สรุปแนวทางการแก้ปัญหา คือ การปรับใช้ประเพณีและการเจรจาตกลงที่ไม่เป็นทางการ การรวมตัวเคลื่อนไหวคัดค้านและต่อต้าน การสร้างเครือข่ายองค์กรชาวบ้านภายในท้องถิ่นหรือภายในลุ่มน้ำเดียวกัน การประสานงานกับรัฐ เพื่อสร้างความชอบธรรมให้กับการจัดการแก้ปัญหา การต่อรองกับรัฐเพื่อได้รับรองสิทธิชุมชนในการจัดการทรัพยากรตามกฎหมาย และการประสานงานกับหน่วยงานภายนอก (ฉลาดชาย รมิตานนท์ และคณะ, 2536, หน้า 156-160)

ชุมชนบ้านหนองเต่า ตำบลแม่วิน อำเภอแม่วาง จังหวัดเชียงใหม่ เป็นชุมชนชาวปกาเกอะญอ และเป็นหมู่บ้านที่เผชิญปัญหาความขัดแย้งทั้งภายในชุมชน ความขัดแย้งกับบุคคลหรือชุมชนภายนอก ความขัดแย้งกับความขัดแย้งระหว่างชุมชนกับผู้มีอิทธิพลทางเศรษฐกิจ และความขัดแย้งกับรัฐมาตั้งแต่ในอดีตถึงปัจจุบัน ซึ่งชุมชนก็มีวิถีในการจัดการกับ

ความขัดแย้งดังกล่าวผ่านกลไกต่าง ๆ ทั้งในและนอกชุมชน ผู้อาวุโส ผู้นำชุมชน กลุ่ม องค์กร ในชุมชน และหน่วยงานภายนอกชุมชนฯ ที่อยู่บนพื้นฐานของการเคารพต่อส่วนรวมและเพื่อนมนุษย์ด้วยกันเอง จึงทำให้ผู้วิจัยมีความสนใจที่จะศึกษาเพื่อทำความเข้าใจความขัดแย้งของชุมชนทั้งในอดีตและปัจจุบันว่า มีเงื่อนไข ปัจจัยใดที่ส่งผลต่อการเกิดความขัดแย้ง และเมื่อเกิดความขัดแย้งแล้ว ชุมชนใช้ระบบคุณค่า กลไกและวิธีการอย่างไรในการแก้ปัญหาความขัดแย้ง

### วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษา เงื่อนไข ปัจจัย ของความขัดแย้งในชุมชนอดีตและปัจจุบัน
2. เพื่อศึกษาการใช้ระบบคุณค่า กลไกและวิธีการในการจัดการความขัดแย้ง

### ประโยชน์ที่ได้รับ

ได้ทราบกระบวนการจัดการความขัดแย้งของชุมชน ซึ่งผลการวิจัยสามารถนำไปปรับใช้ในการจัดการความขัดแย้งในชุมชน

### ขอบเขตของการวิจัย

การดำเนินงานศึกษาวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้จำกัดขอบเขตของการศึกษาไว้ดังนี้

#### 1. ขอบเขตด้านพื้นที่

หมู่บ้านหนองเต่า หมู่ที่ 4 ตำบลแม่วิน อำเภอแม่วาง จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งเป็นชุมชนชาวปกาเกอะญอ มีเหตุผลในการคัดเลือกพื้นที่สำหรับการศึกษาวิจัยดังนี้

- 1.1 เป็นหมู่บ้านที่มีปรากฏการณ์ตามประเด็นที่ผู้วิจัยมุ่งศึกษา คือ มีความขัดแย้งภายในชุมชน และมีความขัดแย้งกับภายนอกชุมชน
- 1.2 เป็นหมู่บ้านที่มีระบบความเชื่อ วัฒนธรรมดั้งเดิมของท้องถิ่น ชาวบ้านให้ความสำคัญกับระบบความเชื่อและวัฒนธรรมดังกล่าว
- 1.3 เป็นหมู่บ้านที่มีการปรับใช้วัฒนธรรมชุมชนในการจัดการกับความขัดแย้งที่เกิดขึ้นภายในชุมชน

## 2. ขอบเขตเนื้อหา

### 2.1 ศักยภาพบริบทของชุมชน ได้แก่

- ลักษณะทางกายภาพของชุมชน
- ประวัติการตั้งถิ่นฐานของชุมชน
- สภาพทางเศรษฐกิจของชุมชน
- การเมือง การปกครอง
- ผู้นำชุมชน และองค์กรในชุมชน

### 2.2 เจ็อนไข บัจจัย ของความความขัดแย้ง

- บัจจัย ได้แก่ ความขัดแย้งจากผลประโยชน์และการแย่งชิงทรัพยากร ความขัดแย้งจากความเชื่อ ค่านิยมและโลกทัศน์ และความขัดแย้งจากความสัมพันธ์

- เจ็อนไข แยกเป็น เจ็อนไขภายในและเจ็อนไขภายนอกชุมชน

### 2.3 ระบบคุณค่า กลไก และวิธีการในการจัดการความขัดแย้ง

- ระบบคุณค่า ได้แก่ ความเชื่อ พิธีกรรม ประเพณี
- กลไก ได้แก่ ผู้นำ กลุ่ม/องค์กร เครือข่าย หน่วยงานภายนอก
- วิธีการ ได้แก่ การปรับใช้ประเพณี การเจรจาตกลงที่ไม่เป็นทางการ การรวมตัวเคลื่อนไหวคัดค้านและต่อต้าน การสร้างเครือข่ายองค์กรชาวบ้าน การประสานงานกับรัฐ และการประสานงานกับหน่วยงานภายนอก

## นิยามศัพท์

1. ความขัดแย้ง หมายถึง การกระทำหรือการแสดงของคน กลุ่มคน องค์กรและหน่วยงานที่ไปขัดหรือแตกต่างไปจาก กฎเกณฑ์ จารีตและความเชื่อ ในที่นี้เป็นการขัดหรือแตกต่างระหว่างคนในชุมชน ระหว่างชุมชนกับบุคคลหรือชุมชนภายนอก ระหว่างชุมชนกับทุน อิทธิพลทางเศรษฐกิจ และระหว่างชุมชนกับรัฐ

2. การจัดการความขัดแย้ง หมายถึง การดำเนินงานของชุมชนในการคลี่คลายปัญหาความขัดแย้งของชุมชนให้หมดไป ด้วยวิธีการต่าง ๆ

3. ระบบคุณค่าในการจัดการกับความขัดแย้ง หมายถึง สิ่งที่อยู่เบื้องหลังการกำหนดท่าทีและแนวทางปฏิบัติของชุมชนเมื่อมีการคลี่คลายความขัดแย้ง ทั้งที่เป็นการปฏิบัติปกติในวิถีชีวิต เช่น พิธีกรรม ฯลฯ และ การนำคำสอน ความเชื่อ ตำนาน นิทาน มาปรับใช้ในการกำหนดท่าทีและการแสดงออกในการจัดการความขัดแย้ง

4. กลไกในการจัดการกับความขัดแย้ง หมายถึง ส่วนต่าง ๆ ในชุมชนและนอกชุมชนที่มีบทบาทในการดำเนินการเพื่อแก้ไขปัญหาความขัดแย้ง ในที่นี้ ได้แก่ ผู้นำ กลุ่ม/องค์กรชุมชน เครือข่าย บุคคลและหน่วยงานภายนอก

5. วิธีการในการจัดการกับความขัดแย้ง หมายถึง การดำเนินงานงานของชุมชนในการแก้ปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในชุมชน วิธีการในที่นี้ได้แก่ การปรับใช้ประเพณี การเจรจาตกลงที่ไม่เป็นทางการ การรวมตัวเคลื่อนไหวคัดค้านและต่อต้าน การสร้างเครือข่ายองค์กรชาวบ้าน การประสานงานกับรัฐ และการประสานงานกับหน่วยงานภายนอก